MARÇ 2025 - NÚMERO 7

FULLS DE PATRIMONI

MARC MONTSERRAT I MASANA
JOAN VINYOLES I VIDAL

La migració interior
El cas dels Masana de Millà

Fundació Arnau Mir de Tost

www.fundacioarnaumirtost.cat

NÚMERO 7

MARÇ 2025

ARTICLE

LA MIGRACIÓ INTERIOR. EL CAS DELS MASANA DE MILLÀ

AUTORS

MARC MONTSERRAT I MASANA

JOAN VINYOLES I VIDAL

EDITA

FUNDACIÓ PRIVADA ARNAU MIR DE TOST

ÀGER, març de 2025

©Fundació Privada Arnau Mir de Tost

LA MIGRACIÓ INTERIOR

El cas dels Masana de Millà

Els segles XV-XVI el gran corrent migratori a Catalunya procedia de la Gascunya, moviment bastant conegut en les poblacions costaneres tant de Girona com de Barcelona i menys estudiat, però intens, a les terres lleidatanes. Aquí, però, ens fixem en la migració interior que tradicionalment ha existit des de les comarques pirinenques cap al pla (Segrià o Barcelonès) i que en aquest procés les poblacions intermèdies, com la Vall d'Àger, han estat destinacions de pas o, de vegades, d'establiment definitiu.

Si ens fixem en cognoms de la nostra contrada en trobem alguns que ens indiquen procedències properes que són pròpies del moviment intercomarcal com Baldomar, Camarasa o Montclús, o una mica més llunyanes, com Montardit, i finalment d'altres que les podem fer remuntar a les zones muntanyenques: Bordalba, Sanui o Saura.

Dins aquest procés migratori, cap al 1650, dos germans de la família Esteve marxen de Millà: l'un, en Joan, cap a Os de Balaguer, des d'on el nom de procedència (Millà) convertit primer en malnom i finalment ja en cognom s'escamparà primer cap a Albesa i després per tot Catalunya; i l'altre germà, en Josep, s'establí a Agost, al País Valencià, i no en sabem gran cosa. Com que aquests anys corresponen als de la Guerra dels Segadors que van comportar una forta destrucció a la Vall d'Àger, podem suposar que aquesta fos la causa de l'èxode. Deixarem de banda la història d'aquest cognom que es desenvolupa fora de la Vall d'Àger, i ens centrem en un exemple concret, el de la família Masana.

La família Masana

L'any 1851 Josep Masana i Cadena, paleta nascut a Santa Coloma d'Andorra, es trasllada a Millà. Fora de la subsistència precària a les valls andorranes en aquella època desconeixem cap altra causa que motivés aquell trasllat, i tampoc tenim cap informació de per què va triar el poble de Millà. Sabem que va morir al poble de Fet el 1877 sense fer testament.

No sabem si existia una Casa Andorra a Millà abans de l'establiment dels Masana al poble (la casa Masana com a mínim el 1919 era en mans dels Nadal, cognom comú a tres de les cases del poble); de ser així l'arribada de la família potser no va ser a l'atzar sinó amb algun contacte previ.

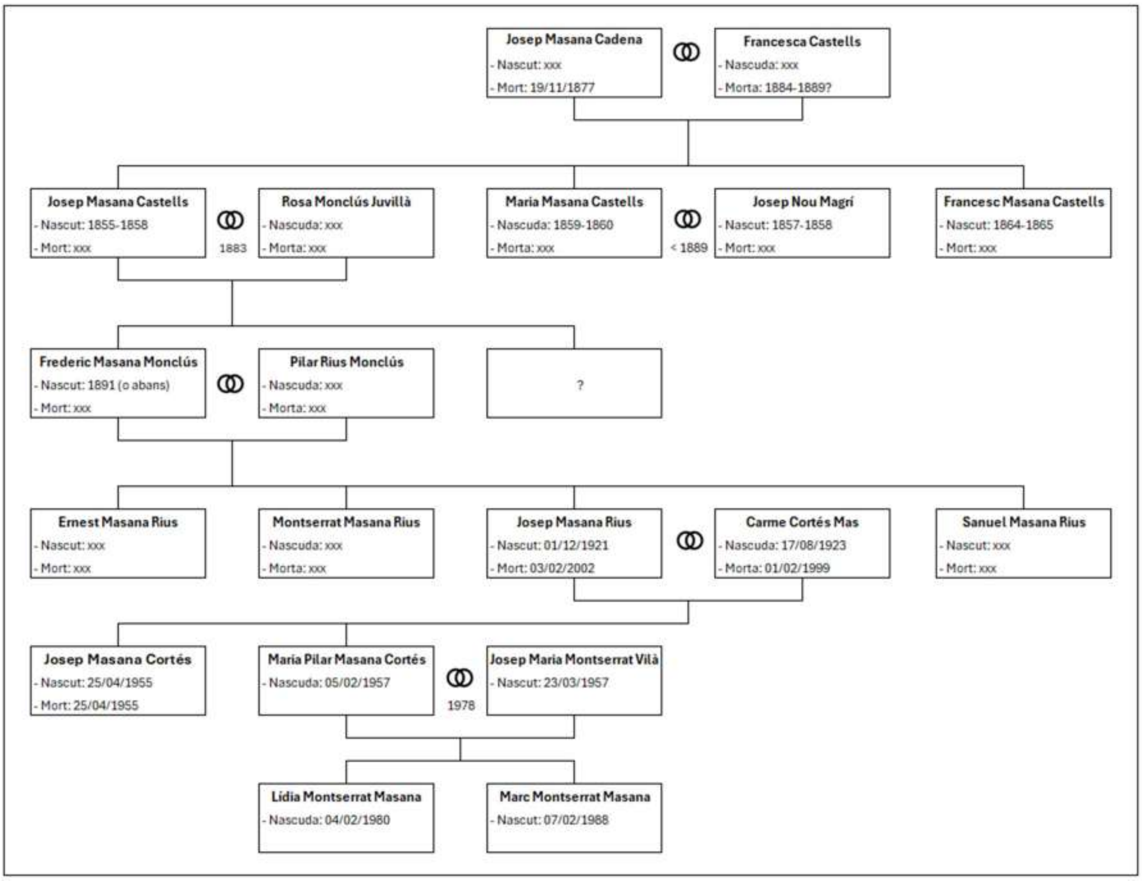

Les primeres necessitats per subsistir al nou emplaçament reclamen una casa i unes terres per conrear. Sobre l'habitatge veiem que la primera adquisició és una mica precària en tractar-se de part d'una casa del poble. En transcrivim el document de compra

- Venedor: *Domingo Cortés, labrador, natural del pueblo de Millà, y vecino de la Villa de Castelló de Farfaña.*

- Comprador: *José Masana Cadena, albañil, **natural del pueblo de Santa Coloma de Andorra**, y vecino del pueblo de Millà.*

- José Masana Cadena compra un *"**pedazo de casa** que ya se halla divido, y es a la parte de poniente, y consiste con el corral, y dos pisos, y el tejado, y es parte, y de pertinencias de aquella casa de mayor extensión […] dentro del pueblo de Millà, y en la calle llamada de debajo, lindante el indicado pedazo de casa por oriente con restante casa de mi el vendedor, por medio día con dicha calle, por poniente con la calle del horno, y por septentrión con casa de Salvador Leija" …. "Jose Masana Cadena promete que obliga a abrirse una puerta a la parte de poniente del dicho pedazo de la casa comprada" … "El precio de esta venta es de noventa libras moneda Catalana"*

Aquesta serà la casa familiar fins que el seu net Frederic Masana i Monclús i Pilar Rius, dona d'aquest, es traslladen a la casa del Mestre que compren per 200 pessetes l'any 1916 i que després passarà a ser coneguda indiferentment com a casa del Mestre i, més endavant, Cal Sargaire. (A la relació de cases publicada per la Fundació Arnau Mir de Tost hi trobem també el nom de casa la Ziteta que ens resulta desconegut i que podria ser de temps anterior)

> *"una casa, sin número que la distinga, está en el mencionado pueblo de Milla, de este distrito municipal, calle llamada del Reconet, cuya medida superficial no consta, lindante por frente por dicha calle, del Reconet, por la derecha entrando con Pedro Nou y Magri, por la izquierda con casa de Juan Mirada que antes formaba parte de la que se vende"*

Aquesta casa serà la casa pairal definitiva de la família, però el nom de carrer del Raconet no se sap quan es degué perdre en favor de carrer de l'Estudi o de la Baixada de l'Estudi com consta al Cadastre.

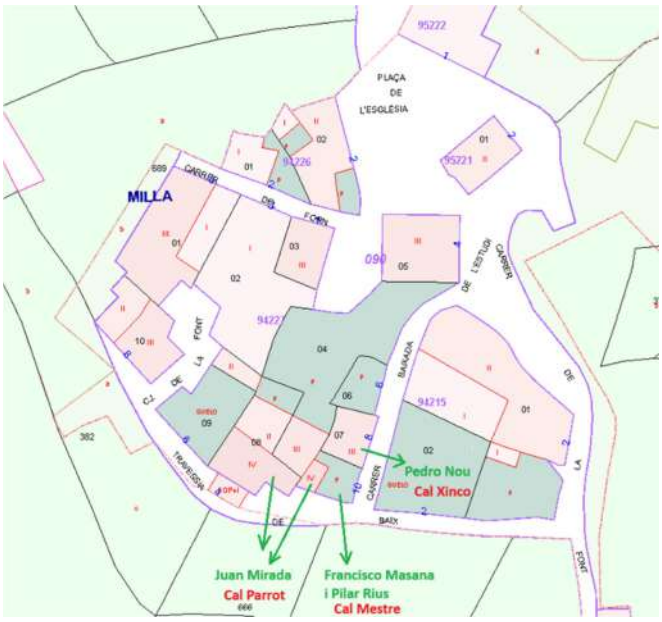

Tres anys després (agost de 1919) a la iguala mèdica del Dr. Bordalba, que es conserva a la Farmàcia Montardit d'Àger, hi consta com a cap de casa no en Frederic, que la va comprar, sinó el seu pare Josep Masana i Castells, que deuria tenir entre 62 i 65 anys en aquell moment i al qual, a més de les 6 pessetes de quota, el metge li cobra la quantitat, força important a l'època, de 60 pessetes per curar una ferida d'escopeta (no coneixem la víctima ni les circumstàncies de l'accident).

350 Mestre José Masana

Propietats inicials de la família

Les primeres adquisicions són a càrrec de Josep Masana i Cadena.

Escriptura compra-venda 1852:

> Compra a Josep Sanuy Cortés un *"pedazo de bodega [...] cuya estancia ya está dividida con un tabique, las cuales cosas vendidas son parte y de pertenencias de aquella bodega y casa de mayor extensión"* situada en la *"calle llamada de debajo"* de Millà, per un total de 14 duros de plata.

Escriptura compra-venda 1857:

> Compra a Maria Sanmiguel (viuda de Nadal) un tros de terra amb alguns arbres plantats, de gairebé 3 jornals i poc més, *"en el termino del relatado pueblo de Millà partida de Cogul"*, per 50 duros de plata equivalents a 1000 reals. Els veïns terrenals són Maria Sanmiquel (nord i orient), Francesc Cortés (migdia) i Josep Camarasa (ponent).

Aquesta propietat va ser la més apreciada pels seus successors, com veurem més endavant.

Escriptura compra-venda 1862:

> Compra a Domènec Nadal Burgués ("labrador") un tros de terra *"con algunas cepas, robles y nogales radicados de cabida un jornal ... en el termino del referido pueblo de Millà y partida del obach"*. Els veïns terrenals són Pere Cortés (orient i cerç (que seria vent del nord), Domènec Nadal Burgués (migdia). I a ponent delimita amb un camí públic. Es compra per 1066 reals y 22 (?).

La partida de l'Obac està situada en el camí d'Agulló a Millà, just a l'entrar al barranc de Contorna.

Compres posteriors

A l'Arxiu Històric Jaume Caresmar d'Àger es va localitzar, amagat entre documents del s. XVIII, una llibreta amb tots els propietaris amb terres a Millà (inclosos els Masos de Millà). No porta data però l'hem de situar molt avançat el s. XIX.

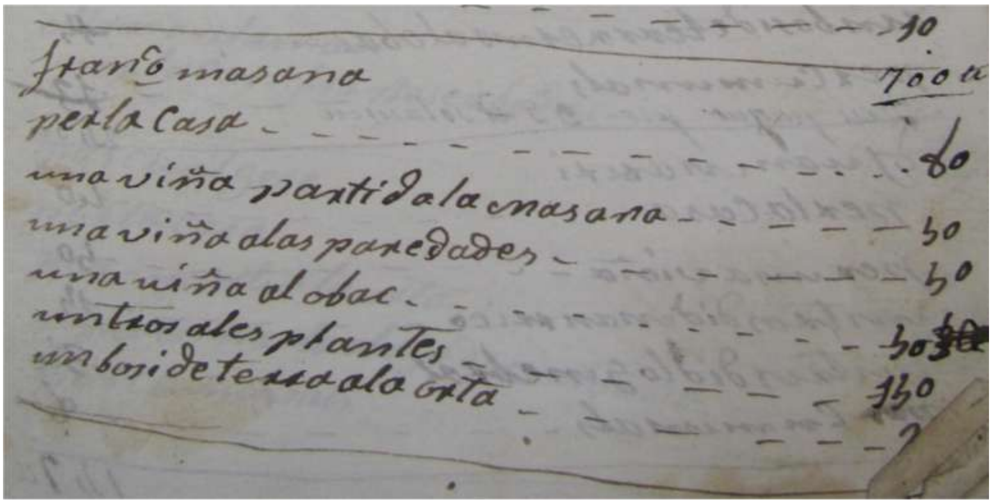
10
Franco masana 700
perla Casa 80
una viña partida la masana 50
una viña alas paredades 50
una uiña al obac 40
un tros ales plantes 50
un bosi de terra ala orta 150

A més de la vinya a l'Obac ja coneguda anteriorment, hi trobem terres a la Maçana (desconeixíem que hi hagués una partida amb aquest nom familiar, però trobem que per aquelles dates també hi tenia terres Miquel Nadal; en els mapes moderns surt una partida de les Maçanes, prop de la Noguera Ribagorçana però en aquest indret no hi consta cap propietat de la família). Altres propietats a les Paredades, a les Plantes (no localitzades) i a l'Horta.

Aquest document presenta el problema de citar a Francesc Masana (i Castells) com a propietari, quan era el tercer fill i l'hereu era sense cap mena de dubte el germà gran Josep.

De la vida familiar en aquesta època trobem el paper del Josep com a hereu, com queda clar en una carta de legítimes del 1889 en què el germà gran dona 250 pessetes a la seva germana Maria com a *"pago de las legitimas paterna, materna y parte del esponsalicio"*. Se sobreentén que la mare també havia mort i la Maria s'havia casat feia poc. La condició és que els diners siguin per a comprar una casa a Millà o, si no, una terra, i que el seu marit (Josep Nou Magrí) se'n farà càrrec. A canvi, la Maria renuncia a reclamar cap patrimoni.

El Servei Militar era un greu problema, d'un banda per la pèrdua de mà d'obra, però sobretot pel risc de les guerres d'aquella època. Qualsevol recurs o excusa es posava a prova per si es podia evitar. Així trobem que el darrer document en què surt mencionat en Francesc és en una instància a l'Alcalde d'Àger del 1884, en el qual es demana l'exempció del Servei Militar *"diciendo que le comprendia la exención del n.º 20 del acto 92 de la vigente ley de reemplazos como hijo único en el sentido de la ley de viuda pobre y ofreció información de testigos"*.

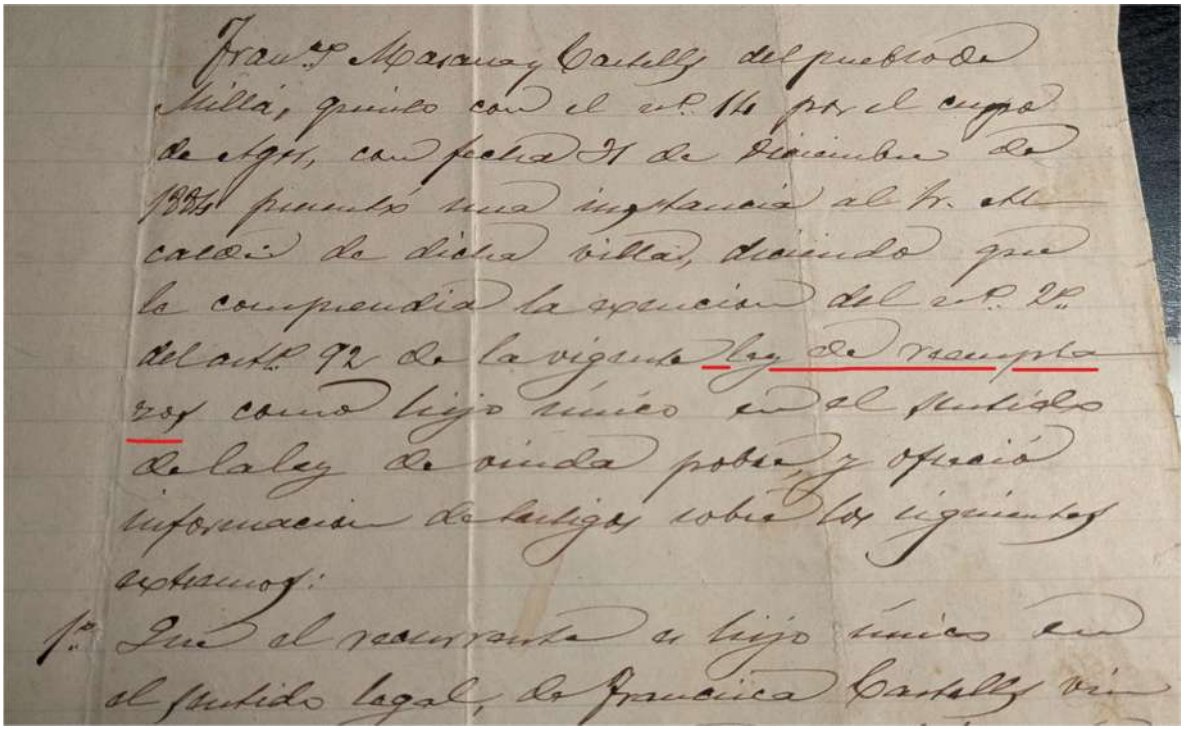
Franc.co Masana y Castells del pueblo de
Millá, quinto con el nº 14 por el cupo
de Ager, con fecha 31 de Diciembre de
1884 presentó una instancia al Sr. Al-
calde de dicha villa, diciendo que
le comprendia la exencion del nº 20
del artº 92 de la vigente ley de reempla-
zos como hijo único en el sentido
de la ley de viuda pobre, y ofreció
información de testigos sobre los siguientes
extremos:
1º Que el recurrente es hijo único en
el sentido legal, de Francisca Castells viu-

Al document es presenten els 4 punts següents, que seran avalats per diversos veïns que actuen com a testimonis:

1) Que el recurrent (Francesc) és *"hijo único legal"* del difunt pare i de la seva mare.

2) Que la viuda (la mare) és pobra.

3) Que el germà, Josep Masana Castells, és casat i pobre.

4) Que el Francesc auxilia la seva la mare amb els diners dels seus jornals.

I al final de tot hi consta el veredicte:

"El dia 4 de ..... de 1885, en el acto del llamamiento y declaracion ...., el ... Francisco Masana y Castells quinto nº 14 presentó el ... expediente, y el ... dicho el Sr. .... lo declaró exceptuado del servicio militar activo y con ... a la ... como comprendidos en el acto 92 n.º 20 de la ley de reemplazos vigente."

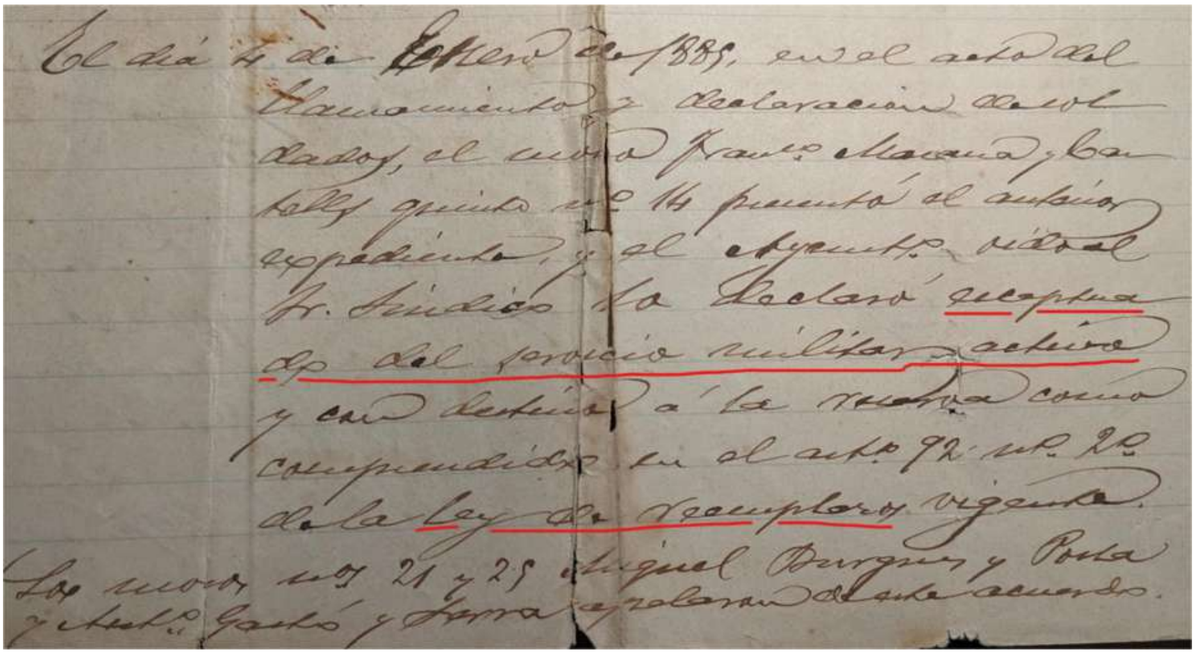
El dia 4 de Enero de 1885, en el acto del llamamiento y declaracion de soldados, el mozo Franco Masana y Castells quinto nº 14 presentó el anterior expediente, y el Ayuntamto oido el Sr. Sindico lo declaró exceptuado del servicio militar activo y con destino a la reserva como comprendido en el artº 92 nº 20 de la ley de reemplazos vigente. Los mozos nos 21 y 25 Miguel Burgues y Porta y Antº Gasto y Farra apelaron de este acuerdo.

És ben curiós que l'any 1884 en Francesc i família es declaressin pobres, ja que l'any anterior el seu germà gran Josep havia deixat 400 pessetes a Francesc Fernández Burguès amb un interès del 12.5%. El préstec s'havia de tornar el dia 15 d'Agost de 1884 amb moneda d'or i plata. Per assegurar el capital prestat, el Francesc Fernandez hipoteca dues terres: la primera partida de l'Obac o Planella, la segona partida de l'Obac o Clot de les Geses.

Tot fa entendre que en Francesc, amb 19 anys, es va fer valdre de la picaresca per evitar el servei militar per reclutament de quintes.

Propietats de Josep Masana Castells

En aquest període es continua ampliant la propietat de terres. L'any 1890 Josep Masana Castells (aquí tenia 32-35 anys) i la seva dona Rosa Monclús Juvillà compren a Josep Camarasa Rosell, veí de Gerb al districte municipal d'Os

> Un tros de terra amb oliveres i altres arbres a la partida de Cogul per 320 pessetes.
>
> Aquesta terra limita al nord amb terres comunals, a l'oest amb terra d'Antoni Camarasa, a migdia amb Francesc Cortés, i a orient amb terres del comprador

És a dir que es tracta d'una ampliació de les terres del Cogul del seu pare.

El mateix any Josep Masana Castells compra

un hort a Regué amb dret d'aigua a Pedro Mauri, per 50 pessetes: *"también vende el vendor Pedro Mauri, a Jose Masana, la mitad del agua que le toca para regar el huerto, es decir, si Pedro Mauri tiene 2 días de agua, tiene que dar 1 a Jose Masana, y si tiene 4, 2 cada uno y así sucesivamente dándole paso a la antedicha agua por el huerto que tiene que vender Pedro Mauri".*

L'any 1909 Josep Masana Castells (aquí tenia 51-54 anys) i la seva dona Rosa Monclús Juvillà compren a Pedro Cortés Torres, veí de Barcelona

una *"pieza de tierra campa yerma antes viña"* a la partida de les Forques, d'1 hectàrea, 59 àrees i 79 centiàrees. Limita a l'orient i al migdia amb terra del venedor, i al nord i a ponent amb Miquel Nadal. El preu són 275 pessetes.

Queda per escrit que l'actual arrendatari d'aquesta terra, Joan Mirada Sauri, té dret a recollir la seva collita de blat d'aquest any.

Propietats de Josep Masana Rius

La propietat en aquest moment quan es fa càrrec del patrimoni familiar malgrat no ser-ne l'hereu, i n'ignorem els motius de renúncia del germà gran, és força més reduïda sigui per venda o per abandó de terres poc productives. Es podria resumir amb les oliveres de les Cometes (al nord del serrat de les Forques), l'hort del Regué i la partida del Cogul.

La marxa de la família de casa Zit a l'Argentina amb l'encàrrec que es paguessin les contribucions per no perdre les finques va fer que "de facto" aquestes terres passessin a Josep Masana malgrat que no hi hagin documents acreditatius. Sembla que no totes foren conreades però algunes com l'hort camí de la masia de Saurí sabem que sí formà part de les terres treballades habitualment.

Propietats de Can Zit

- Finca de "l'Adena"
- Finca de "la vinya"
- Finca amb unes oliveres.
- Hort al barranc de Millà

Els darrers temps

L'any 1978 quan es van casar Josep Maria Montserrat Vilà i Maria Pilar Masana Cortés (filla de Josep Masana Rius) van animar a aquest a plantar ametllers i més endavant el matrimoni va comprar els anys 1980-90 Ço de l'Ensenyat amb la qual cosa ampliaren més la propietat del Cogul que anava del camí de Millà fins al Cogul.

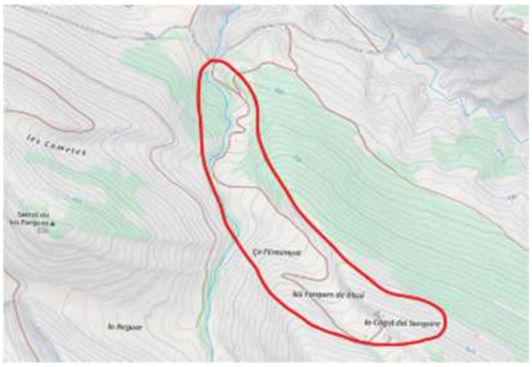

En aquesta època també es modifica una cabana de pedra d'aquest indret (era petita i no s'hi podia estar dret) i es converteix en una caseta d'una sola habitació, a més s'hi afegeix un magatzem bastant gran al costat. L'ajuntament d'Àger ho va catalogar el 2011 en el seu inventari de construccions forànies com a "Masia Mançana"[i]. Però honestament, el nom, si us plau, s'hauria de canviar per ajustar-lo al nom de la família.

A la mort del Josep Masana Rius, cap al 2002 es van vendre la propietat, passant la finca del Cogul a mans d'una parella de Bèlgica.

Recordem que en Frederic Masana era sargaire i que, malgrat la desaparició dels Masana de Millà, el nom del Cogul del Sargaire queda com un record d'aquesta persona i de tota la seva família.

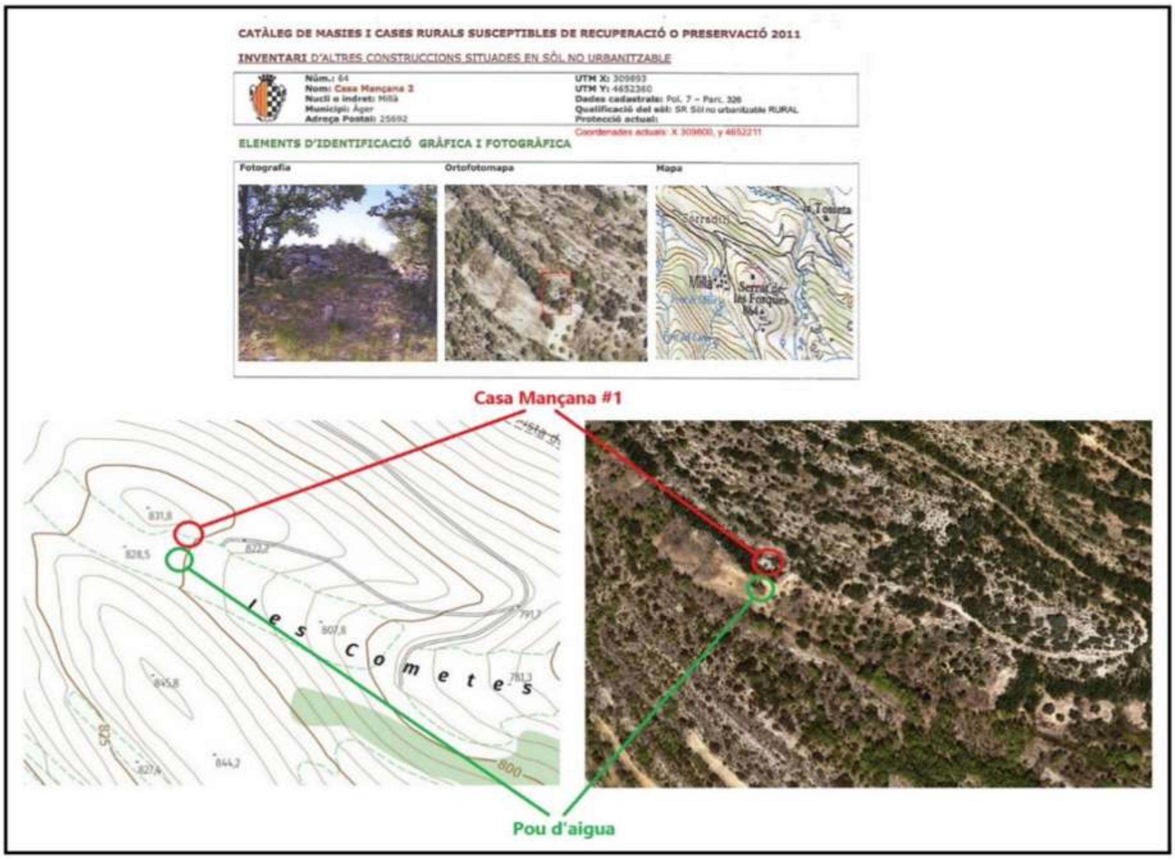

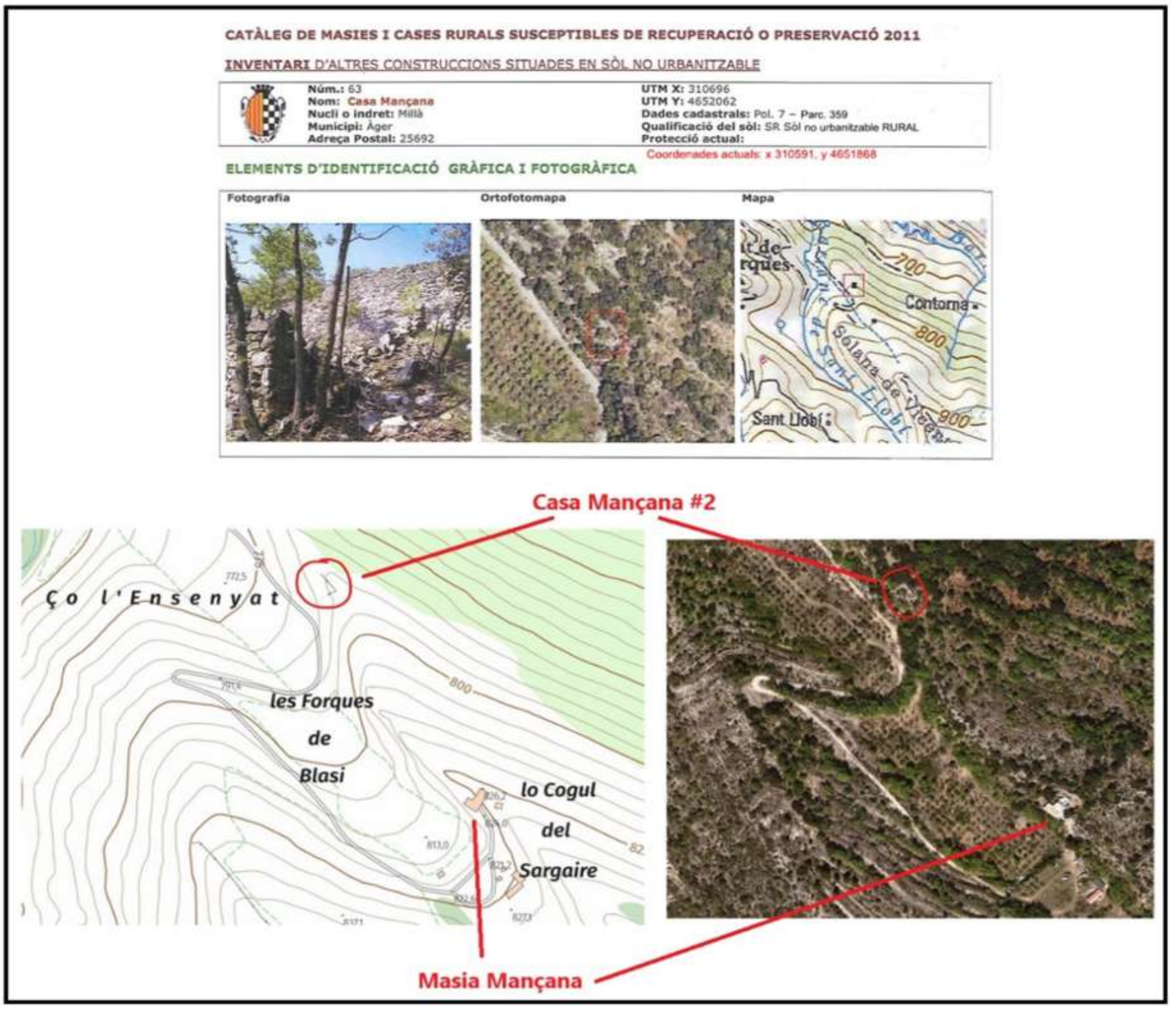

---

[i] Nota. En aquest mateix catàleg consten les runes de dues "Casa Mançana"; la primera situada a les Cometes és molt petita (de 8,7 x 5,8) i té un pou a prop, a parer d'un veí del poble no havia estat mai una casa i estava situada al límit, però fora, de la propietat dels Masana. La segona era un corral de 16,3 x 12,5 m edificat al Ço de l'Ensenyat, terreny adquirit els any 1980-90.